

Tercüme / Translation

Müslim'in Hocası Saîd b. Mansûr'un Sünen'ine Ait Bir El Yazması

Muhammed Hamidullah*

Çev. Beyza Tuncay**

Brockelmann'ın GAL'i ne [Saîd b. Mansûr'un]¹ *Sünen*'inden ne de müellifinden bahsetmektedir. M. Weisweiler'in *Istanbul Handschriften zur arabischen Traditionsliteratur* [Arap (Hadis) Rivayet Literatürüne Dair İstanbul

* Makalenin orijinali Muhammed Hamidullah tarafından 1962 tarihinde kaleme alınmış olup *Die Welt des Islams* dergisinin yeni serisinde yayımlanmıştır. Makalenin orijinali için bk. Muhammad Hamidullah, "Eine Handschrift der Sunan von Sa'id ibn Mansûr, des Lehrers von Muslim", *Die Welt des Islams* 8/1/2 (1962), 25-34.

Sünen'in keşfinden yirmi yıl sonra, eser Habîbürrahman el-A'zamî tarafından tahkik edilerek neşredilmiş; bu neşre Muhammed Hamidullah tarafından Arapça bir mukaddime yazılmıştır. Söz konusu mukaddime, bazı yönleriyle dergide yayımlanan makalesinden daha ayrıntılı bilgiler içermekte ayrıca makalede yer almayan bazı ifadeler de sahiptir. Dolayısıyla, her iki metnin birlikte okunması, meselenin daha sağlıklı bir şekilde anlaşılmasına katkı sağlayacaktır. Nitekim biz de çeviri sürecinde, metni daha doğru kavrayabilmek amacıyla mukaddimeden bazı yerlerde faydalandık. Mukaddime için bk. Ebû 'Osmân Sa'id b. Mansûr el-Horâsânî Sa'id b. Mansûr, *es-Sünen*, thk. Habîburrahmân el-'A'zamî (Hindistan: ed-Dârû's-Selefiyye, 1403/1982), 13-30.

** *Dkab Öğretmeni, Yalova Üniversitesi Temel İslam Bilimleri Hadis Ana Bilim Dalı Doktora Öğrencisi, beyzatunncay@gmail.com, orcid: 0009-0009-8501-2863.*

1 Çeviri süresince metin içinde ve dipnotlarda yer alan açıklamalar, parantez içindeki izahlar yazar tarafından eklenmiş olup olduğu gibi bırakılmıştır. Bu açıklamalara herhangi bir müdahalede bulunulmamıştır. Gerektiğinde çevirmen tarafından metin içinde yapılan açıklamalar köşeli parantez içinde [] gösterilirken; dipnotlarda yapılan açıklamalar ise [ç.n.] şeklinde belirtilmiştir. Çalışmada, yazarın Arapça eser, kişi ve kavram isimlerinde kullandığı transkripsiyon alfabesi metin içi bütünlüğü sağlamak açısından tercih edilmemiştir. Bunun yerine, hem ilgili terimlerin İslamî ilim geleneğindeki yerleşik biçimlerine sadık kalmak hem de akademik literatürde yaygınlaşmış kullanımını sürdürmek amacıyla Arap alfabesindeki asıl yazımları veya yerleşik Türkçe karşılıkları esas alınmıştır. [ç.n.]

(Kütüphanelerindeki) *El Yazmalar*] (Leipzig 1937) çalışması dikkate alındığında el yazması *Sünen*'i görmüş gibi görünmektedir, fakat onun önemini fark etmemiştir. O, 49. numarada şöyle der: “Köprülü 438, İbn Ebî Şeybe'nin *Musannef*"inin bölümü, h. 7-8. yy. 312 sayfa.”²

İstanbul Köprülü Kütüphanesi'nin basılı kataloğunda 438-444 numaraları arasında *nüsha-ı diğer* yani bir başka nüsha olarak *Miškâtü'l-Mesâbih*. Weisweiler, ilk yedi cildin gerçekte İbn Ebî Şeybe'nin *Musannef*"inin bir kısmını içerdiğini doğru tespit etmiştir. Bu, yazmanın başlığında da açıkça belirtilmiştir. Aynı şekilde 440-444 numaralarındaki yazmalar da İbn Ebî Şeybe'nin bu eserinin farklı bölümleri olup 439 numaralı (yazma) Saîd b. Mansûr'un uzun süredir aranan *Sünen*'inden başkası değildir.

Bu tespit[i yapmama] şu olay vesile oldu: İstanbul'daki Köprülü Kütüphanesi müdiresi kısa bir süre önce bana bu yedi cildin sırasını belirlemede yardımcı olmam için başvurdu. İlk cilt her ne kadar İbn Ebî Şeybe'nin *Musannef*"i olarak belirtilmişse de herhangi bir cilt numarası taşıymıyordu. İkinci cildin mukaddime sayfasında “*dördüncü cilt*” ibaresi yer alıyordu, ancak sonradan eklenmiş bir notta “*yanlış, aslında üçüncü cilt*” [yazmaktaydı.] Yazmayı gözden geçirirken, “*Kitâbü'l-Cihâd*” başlığını birden fazla ciltte gördüğümü fark ettim. Burada bir ikinci nüsha olması gerektiğini düşünerek, ilgili bölümü iki ciltte [de] mukayese ettim ve içeriğinin aynı olmadığına karar verdim. Bu durum, “*Kitâbü'l-Cihâd*” dan önce ve sonra gelen diğer bölümler için de geçerliydi. Öncelikli olarak yazmanın tüm ciltlerinin aynı esere ait olmadığı anlaşıldığında, bundan çıkarılacak sonuçlar[ı tespit etmek] nispeten kolay oldu.

İbn Ebî Şeybe'nin *Musannef*"i söz konusu olduğunda, tüm ciltlerin içeriğini yazıya döktüm ve bunları, Köprülü Kütüphanesi'ndeki ciltlerin sırasını belirleyebilmek için aynı eserin bir başka yazmasıyla karşılaştırdım.³

2 Weisweiler aceleyle yaptığı incelemede başka bir değerli eseri gözden kaçırmıştır. Söz konusu çalışmasının 43. numarasında şöyle yazmaktadır: “Fatih 1198, Taberânî'nin *el-Mu'cemü'l-kebir*"inin 3.cildi.” Oysa gerçekte bu yazma, hem 3. hem de 4. cildi ihtiva etmekte olup sadece birlikte ciltlenmiştir.

3 Faydalı rehberim Weisweiler yine mazurdur. Zira onun verdiği bilgilere göre İstanbul'da İbn Ebî Şeybe'nin *Musannef*"ine ait Köprülü 438 [numaralı nüsha] dışında başka bir nüsha bulunmamaktadır. Ancak tesadüfen Topkapı-Ahmed III 498 numarasında bir başka nüsha ve Nuri Osmaniye 1215-1221 numarasında bir diğer [nüsha] buldum. Topkapı'da sadece 7. ve 8. ciltleri mevcuttur. Ama Nuri Osmaniye nüshası eksiksizdir. Köprülü nüshasının içeriği ile karşılaştırdığımda, en az altı ciltten üçünün ciltleme sırasında yanlış yerlere ciltlendiğini fark ettim. Burada değinmek istemediğim başka önemli hususlar da bulunmaktadır; zira burada beni ilgilendiren İbn Ebî Şeybe'nin eseri değildir.

Bunun üzerine özellikle Köprülü 439 [numaralı] yazmayı titizlikle inceledim. Mukaddime sayfası [şöyledir]:

1. (Başlık olarak): “Dördüncü Cilt” kitap adı yok.
2. (Yakınında): “Yanlış, aslında üçüncü [cilt]”.
3. (Hemen yanında): “Kader, bu eserin âciz (*fakîr*) Muhammed’in -daha çok *Turukçizâde*⁴ olarak bilinen - eline geçmesini murat etmiştir.
4. Altında neredeyse okunması mümkün olmayan bir mühür izi.
5. (Onun sağında): “İbn Ebî Şeybe”.
6. (Altında iki satır halinde bir başka mühür izi): “Şüphesiz herkese ancak niyet ettiği şey verilir.”
7. (Altında): İbn Ebî Şeybe’ye ait, anlamına gelen “*li-İbn Ebî Şeybe*” ibaresi.
8. Onun sağında, Saîd b. Mansûr’un kısa bir biyografisi. Görünüşe bakılırsa Zehebî’den [yapılan] bir nakil (*Tezkiretül’l-Huffâz*). Bu yazı[nın stili] yazmanın geri kalanındaki yazım tarzından farklıdır.
9. (Altında sağda, beş satırdan oluşan bir başka Arapça mühür izi): “Bu, Vezir Ebû’l-Abbas Ahmed’in / Vezir Ebû Abdullah Muhammed’in oğlunun: / daha çok Köprülü olarak bilinir / vakfıdır. Allah her ikisinin de günahlarını bağışlasın”.
10. (Altında kütüphane kayıt numarası): 439.
11. (Hemen yanında, cildin içeriği): “Bölüm: Ferâiz Hakkında Öğütler; Erkek Tarafındaki Akribalar (*asabe*) Hakkında Bölüm; Son Arzular ve Vasiyetler Hakkında Bölüm; Nikâh Üzerine Bölüm; Talâk Üzerine Bölüm; Uluslararası Hukuk Üzerine Bölüm (*cihâd*).”

Son sayfanın ön yüzü 166a daha [fazla] bilgilendirici değildir; [şu ifadeleri] okumaktayız:

4 Her ne kadar orijinal metinde ilgili isim “*Turukçizâde*” şeklinde transkripsiyon edilmiş olsa da, Arapça mukaddime (طرقى زاده) dikkate alındığında bu transkripsiyonun hatalı olabileceğini ve burada bahsedilen kişinin “*Tarakçizâde*” olması gerektiğini düşünmekteyiz. Bu şekilde düşünmemizin sebebi, ulaşabildiğimiz verilere göre tarihte “*Turukçizâde*” ismiyle anılan herhangi bir kimseye rastlamamamıza karşın, “*Tarakçizâde*” unvanıyla anılan kişilerin varlığıdır. Bahsi geçen şahsın kimliğinin kesin olarak tespit edilebilmesi için daha kapsamlı bir araştırmanın yapılması gerekmektedir. Bu konuda kesin bir kanaate varılamadığından, ilgili kelimenin transkripsiyonuna sadık kalınarak verilmesi tercih edilmiştir. Sa’id b. Mansûr, *es-Sünen*, 16. [ç.n.]

Kitâbü'l-Cihâd'ın sonu. Allah'ın lûtfuna muhtaç olan (Allah'ın) kulu Muhammed b. Ahmed b. Ali tarafından yazılmıştır. Hâlen Şam kırlarındaki el-İbâdiyye köyü camisinde cuma hatipliği görevini yürütmektedir. Allah ona merhamet etsin... Yazının tamamlanma tarihi hicrî 725 yılının Rebîülevvel ayının ilk on günüdür.

Köprülü 439 [Numaralı Yazmanın] İlk Sayfası:

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla. Ey Rabbim lûtfunla bunu kolaylaştır, ey Kerîm!

Bize Şeyh Hafız Ebû'l-Berekât haber verdi (*âhberanâ*). O dedi ki: Bize sika Ebû Tahir el-Kerhî⁵ -Allah ona rahmet etsin- bilgi verdi (*enbe'enâ*) . O dedi ki: Bize Ebû Ali b. Şâzân bilgi verdi. Bu ona okunurken ben de dinledim, o dedi ki: Bize Ebû Da'lec es-Sicistânî haber verdi. O dedi ki: Bize Muhammed b. Ali b. Zeyd es-Sâîğ haber verdi. O dedi ki: Saîd b. Mansûr bize hadisi [tahdisen] rivayet etti (*haddesenâ*). O dedi ki:

Bölüm: Ferâiz [İlmini] Tahsil Etmeye Teşvik.

Bize Ebû Avâne ve Ebû'l-Ahves ve Cerîr b. Abdulhamîd hadis olarak rivayet etti, onlar da Âsım el-Ahvel'in rivayetiyle (*'an*), o da Müverrik el-İclî'den nakletti. O dedi ki: Ömer b. Hattâb -Allah ondan razı olsun- dedi ki: Kur'an'ı öğrendiğiniz gibi ferâiz hükümlerini, Kur'an'ın lahnini⁶ ve (Peygamber'in) sünnetini öğrenin.

Saîd dedi ki: Bize Cerîr b. Abdulhâmid haber verdi...

Buradan sonra her rivayet ya "Saîd dedi ki: Bize haber verdi..." ya da "Saîd bize hadis olarak rivayet etti ve dedi ki: Bize haber verdi..." şeklinde veya hadis râvilerinin bilinen usûllerine karşılık gelen ifadelerle başlamaktadır. Bu bağlamda, 165b sayfasındaki takip eden rivayete dikkat çek[mek ist]iyorum:

5 Bu kelimenin Almanca metindeki transkripti ile (Karğî, okunuşu: Kercî) Arapça metni (الكرخي) arasında çelişki olduğunu tespit ettik. Râvi isimlerinde esas alınması gereken Arapça yazıdır; bu nedenle transkripsiyonda hata söz konusudur. Sa'îd b. Manşûr, *es-Sünen*, 18. Nitekim tahkikli neşirde ilgili rivayete bakıldığında söz konusu râvinin "Ebû Tâhir Ahmed b. el-Hasen el-Bâkılânî el-Kerhî" olduğu teyit edilecektir. Sa'îd b. Manşûr, *es-Sünen*, 43. [ç.n.]

6 Hamidullah, Arapça "lahn" kelimesini Almancaya "die Musik der Qur'an-Rezitation" (Kur'an tilâvetinin musikisi) şeklinde çevirmiştir. Bu çeviri, "Kur'an tilâvetinin nağmesi, tecvidi veya ses uyumu" gibi anlamlara karşılık gelse de, bu ifadelerin terimin asıl anlamını tam olarak yansıtmaması nedeniyle çevirimizde metnin Arapça orijinaline sadık kalmayı tercih ettik. İlgili ifade *Sünen*'de şu şekilde yer almaktadır: "قَالَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: تَعَلَّمُوا الْقُرْآنَ وَاللَّحْنَ وَالسُّنَّةَ، كَمَا تَعَلَّمُونَ الْقُرْآنَ." Sa'îd b. Manşûr, *es-Sünen*, 43. [ç.n.]

Saîd bize hadis olarak rivayet etti ve dedi ki: Bize Sâlih b. Mûsâ haber verdi. O dedi ki: Bize Muaviye, Nu'aym b. Ebî Hind'den rivayetle haber verdi. O da amcasından [rivayet etti ve] dedi ki: Siffîn Savaşında Ali ile birlikteydim. Namaz vakti yaklaştı. Biz ezan okuduk ve diğerleri (düşmanlar) de aynı şekilde ezan okudu. Biz kamet getirdik ve onlar da kamet getirdiler. Sonra biz namaz kıldık ve onlar da aynı şekilde kıldılar. Gel gör ki aramızda şehitlerin bedenleri yatıyordu. Namazını kıldıktan sonra Ali'ye dönüp sordum: Bizden ve onlardan öldürülenler hakkında ne düşünürsün? O [şöyle] cevap verdi: Bizden ve onlardan her kim Allah'ı ve ahireti umarak öldüyse, cennete girecektir.

Sihhat Meselesi

Yukarıda verilen isnadların sıhhatini tabakadan tabakaya [incelemek suretiyle] kanıtlamak mümkündür. İlk rivayete göre Saîd b. Mansûr'un kitabı bir sonraki nesle Muhammed b. Ali es-Sâîğ tarafından aktarılmıştır. İbn Hacer, *Tehzibü't-Tehzib* adlı biyografik eserinde şöyle der (IV, 148): "Saîd b. Mansûr'un hadisleri pek çok [râvi]nin yanı sıra Muhammed b. Ali b. Zeyd es-Sâîğ ve Ahmed b. el-Uryân tarafından da nakledilmiştir. Bu (râviler) onun kitabı *es-Sünen*'in iki râvisidir..."

Bunun dışında Saîd b. Mansûr [hadislerini], Ebû Avâne, Ebû'l-Ahves ve Cerîr b. Abdullah'tan almaktadır. İbn Hacer (IV, 148), Ebû Avâne ve Ebû'l-Ahves'i Saîd b. Mansûr'un şeyhleri arasında zikretmektedir.

İkinci rivayete göre Saîd, Sâlih b. Mûsâ'ya dayanmaktadır. İbn Hacer (IV, 690); Sâlih b. Mûsâ'nın, Saîd b. Mansûr'a hadis rivayet ettiğini, onun da hadislerini Muaviye b. İshâk'tan aldığını doğrulamaktadır. Ayrıca (V, 73): "Âsım b. Süleyman el-Ahvel, Müverrik el-İclî'den hadis rivayet etmiştir." Bu ve diğer açıklamalar söz konusu yazma hakkında hiçbir şüpheye mahal bırakmamaktadır: Mevzu bahis olan otantik bir eserdir, daha doğrusu Saîd b. Mansûr'un *Sünen*'idir.

Biyografi

Saîd b. Mansûr hayattayken öyle bir şöhrete erişmişti ki, muasırı İbn Sa'd (ö. 230) onu *Tabakât*'ına (V, 367) dahil etmiştir: "Saîd b. Mansûr -ki künyesi Ebû Osman'dır- 227 yılında Mekke'de vefat etmiştir."

Zehebî (*Tezkiretü'l-Huffâz*, II, 4), İbn Hacer (*Tehzibü't-Tehzib*, IV, 148) ve diğer pek çok tabakat müellifi⁷ Saîd'e değinmektedir. Burada İbn Hacer'den

⁷ Metnin orijinalinde "biyografi yazarı" anlamında kullanılan "biograph" kelimesi, metin boyunca geçtiği tüm yerlerde "tabakat müellifi" olarak çevrilecektir. [ç.n.]

eksiksiz bir [şekilde] çeviri iktibas etmek yeterlidir:

“Saîd b. Mansûr b. Şûbe el-Horasânî Ebû Osman aslen Mervlidir. Bazılarına göre [ise] Tâlikânlıdır.⁸ Cüzcan'da doğduğu, [ilk] eğitimini Belh'te aldığı, [ilim merkezi sayılan] bütün memleketleri dolaştığı ve [son olarak] vefat ettiği şehir olan Mekke'ye yerleştiği söylenir. Hocaları arasında Mâlik, Hammâd b. Zeyd, Ebû Kudâme el-Hâris b. Ubeyd, Dâvûd b. Abdurrahmân, Fûleyh, Ebû'l-Ahves, İbn Uyeyne, Mehdi b. Meymûn, Hüseyim, Ebû Avâne ve bir dizi başka [hocalar da] sayılır.”

“Müslim, Ebû Davûd ve Yahyâ b. Main aracılığıyla diğerleri ve Ebû Sevr, Abdullah ed-Dârimî, Muhammed b. Ali b. Meymûn er-Rakkî, el-Abbâs b. Abdullah es-Sindî, Amr b. Mansûr en-Nesâî, ez-Zühli, Ebû Hâtim, Ebû Bekir el-Esrem, Harb el-Kirmânî, hayatı boyunca onun [Saîd b. Mansûr'un] otoritesine başvurmuş olan Ahmed b. Hanbel, el-Hasan b. Muhammed ez-Za'ferânî, Ebû Zûr'a ed-Dımaşkı, Ebû Zûr'a er-Râzî, Muhammed b. Ali b. Zeyd es-Sâîğ ve Ahmed b. Necdî'l-Uryân, ki ismi son geçenlerden ikisi onun *Sünen* eserinin râvileridir, Bişr b. Mûsâ, Ahmed b. Huleyd el-Halebî ve diğer birçok kişi de talebeleri arasında sayılmaktadır.”

“[Tabakat müellifi]⁹ Harb [şöyle] der: Ahmed b. Hanbel'in, onu [Saîd b. Mansûr'u] övdüğünü duydum. Seleme b. Şebîb¹⁰ kendi açısından [şöyle] der: Ahmed [ibn Hanbel]¹¹ ile onun [Saîd b. Mansûr] hakkında konuştum ve onu övdü ve ona son derece değer veriyordu. Ahmed b. Hanbel'in sözleri tam olarak şöyleydi: O fevkalade doğru bir adamdır.”

“İbn Numeyr ve İbn Hiraş ‘O, sikadır.’ [diyerek bunu] tasdik ederler. Ebû Hâtim [şöyle] der: O, [nakilde] son derece titiz olduğu kabul edilen, rivayetleri toplayıp eserler telif etmiş sika [râvilerden] biriydi.”

“Muhammed b. Abdurrahim ondan bir hadis naklettiğinde, her zaman onu överdi ve derdi ki: Saîd bize bir hadisi [tahdisen] rivayet etti ve o sikadır.”

“Ebû Zûr'a ed-Dımaşkı [şöyle] der: Ahmed b. Salih ve Abdurrahmân b. İbrâhîm bana [şöyle] anlattılar. İkisi [bir gün] Yahyâ b. Hassân'ı ziyaret ettiklerinde; [kendisi] çok iyi bir hafızaya sahip olmasına ve birçok hadis ezberlemiş olmasına rağmen o, Saîd b. Mansûr'a yüksek bir mertebe takdir etmişti.”

8 Günümüzde Afganistan'ın Tahâr vilayetinde bulunan tarihî bir şehir olup aynı adı taşıyan İran'daki yerleşim yeriyle karıştırılmamalıdır. [ç.n.]

9 Bu köşeli parantez Hamidullah'a ait bir tasarruftur. [ç.n.]

10 Metnin orijinalinde kelimenin transkripsiyonu “Salama ibn Şubaib” şeklindeyken Arapça metinde “سلمة بن شبيب” olarak geçmektedir. Doğru okunuş Arapça yazım esas alınarak yapılmalıdır. Sa'îd b. Mansûr, *es-Sünen*, 25. [ç.n.]

11 Bu köşeli parantez Hamidullah'a ait bir tasarruftur. [ç.n.]

“el-Hâkim der ki: O Mekke’ye Kâbe’nin sadık bir hizmetkârı (*mücâvir*) olarak yerleşmişti. İbn Uleyye’nin başlıca râvisiydi. O hadiste imamlardan biriydi. Arkasında birçok eser bırakmıştır.”

“Harb der ki: 219 yılında ben ondan hadis yazdım ve o bize hıfzından on bin kadar hadis yazdırmıştır. Sonrasında o kitaplarını derlemiştir.”

“Yakûb b. Süfyân [ise şunu] doğrular: O (Saîd b. Mansûr) kitabında herhangi bir hata gördüğünde onu asla düzeltmezdi.”

“İbn Sa’d ve diğerleri onun hicrî 227 yılında vefat ettiğini söylerler. İbn Yûnus ise [onun] Ramazan ayında [vefat ettiğini] ilave eder. Fakat Ebû Zûr’a ed-Dımaşkî 226 yılında vefat ettiğini, diğerleri 228 olduğunu, Mûsâ b. Hârûn’a göre ise 228 yılı[nda vefat ettiğini] söylemektedir. Ama hakikat ilk zikredilen tarihtir. Ancak Allah en iyi bilendir. Ben (İbn Hacer) onun İbn Yûnus’tan sonra Kahire’de vefat ettiğini söylüyorum. Ancak *Tehzîb* yazarı İbn Yûnus’un rivayetine bununla birlikte İbn Sa’d ve diğerlerinin nakillerine dayanarak onun Mekke’de vefat ettiğini söylüyorum. Buhârî *Târîh*’inde onun 229 yılında veya o civarda Mekke’de vefat ettiğini söyler. İbn Hibbân onu kitabında sikalar arasında zikreder ve [şöyle] der: O hadisleri toplayan ve kitaplaştıranlardandır. O [nakilde] oldukça titiz davranan sika kabul edilen yazarlardan biridir. İbn Kânî’ der ki: O sikadır ve [nakilde] titiz kabul edilir. El-Halîlî der ki: O genel kanaate göre sikadır. Mesleme b. Kasım aynı şekilde onu sika kabul etmiştir. Yakûb b. Süfyân der ki: Saîd Mekke’deyken anlatırdı: Bana Hammâd b. Zeyd’in naklettiği hadisleri sormayın, çünkü Ebû Eyyûb yani Süleymân b. Harb bizi zor bir duruma sokuyor (yec’alûne ‘alâ tabak)¹² ve aynı şekilde bana İbn Uyeyne’nin de hadislerini sormayın, çünkü burda da el-Humeydî bizi zor bir duruma sokuyor.”

Eserin Önemi

İlk dönem kaynaklarının eksikliği sebebiyle Goldziher’in, örneğin Buhârî’nin ya uydurduğunu yahut zamanının şifahî kültürünü topladığını söylemesi mümkündü. Farz edelim ki Buhârî’nin isnad zinciri şöyle olsun: Ahmed b. Hanbel’den, o da Abdürrezzâk’dan, o da Ma’mer’den, o da Hemmâm b. Münebbih’ten, o da Ebû Hüreyre’den, o da Peygamber’den. Eğer sadece Buhârî’nin eserine sahip olsaydık, Goldziher’in ve onun mukallitlerinin¹³ şüphecililiği teorik olarak kabul edilebilirdi. Fakat Ahmed b. Hanbel’in *Müsned*’i matbu halde bulunmaktadır, Abdürrezzâk’ın *Musannef*’i ve Ma’mer’in *Câmi*’si şimdilerde

12 Prof. O. Spies’e göre bu Arapça metnin manasıdır. O, *tabak* kelimesinin bu anlamı için [şu kaynakları] referans göstermektedir: Lisân XII,80 ve Tâc VI, 414, 31.

13 Hamidullah, metnin orijinalinde de Arapça kökenli bu kelimeyi kullanılmıştır. [ç.n.]

yayımlanıyor¹⁴ ve Hemmâm b. Münebbih'in *Sahîfe*'si -ki Ebû Hüreyre'nin *Sahîfetü's-sahîha*'sı ile aynıdır- yayımlanmıştır.¹⁵ Buhârî'nin bu erken dönem kaynaklarına dayanarak naklettiği her şeyin şaşırtıcı bir şekilde tam olduğunu, en ufak bir farkın [Iota]¹⁶ dahi bulunmadığını tespit edebiliyoruz. Ayrıca Buhârî'nin bir başka hocası ya da kaynağı olan Humeydî'nin eseri de basım aşamasında olup birinci cildi çoktan yayımlanmıştır.¹⁷

Müslim, Buhârî'nin bir muasırı ve aynı alanda bir çalışma arkadaşıdır. Aynı şey onun için de geçerlidir. Hocasının eserinin keşfiyle Müslim'in doğruluğunu teyit etme imkânımız [doğmuştur]. Öncesinde bahsedildiği gibi Saîd b. Mansûr, Müslim'in hocalarından (ya da kaynaklarından) biridir. Goldziher'e şöyle söylememiz icab eder: *Cessante ratione legis cessat ipsa lex*.¹⁸ (Ayrıntılı bir tartışma için *Hemmâm b. Münebbih* üzerine yazdığım giriş [kısımına] bakınız.) Bu, söz konusu eserin avantajlarından biridir. Üstelik hiçbir yenilik ihtiva etmese ve hatta müellifin bütün nakilleri kendisinin halefleri ve meslektaşları tarafından aktarılmış olsa dahi [bu böyledir].

[Nüshanın] söz konusu olan kısmı ferâiz, vasiyet, nikâh, talâk ve savaş hukuku (uluslararası hukuk) hakkında bölümler içermektedir. İlk üç bölüm ilk dönem Müslümanların sosyal hayatına dair çok sayıda bilgi barındırmaktadır. Sayfaları hızlıca karıştırırken Halife I. Ömer'in dönemine ait ve o dönemin klasik tarihçilerinin bahsetmeyebileceği birçok detaya rastladım. Son bölüm ise İslam'ın uluslararası ilişkilerini özellikle Bizans ile [olan münasebetleriyle] ilgilidir. Bu [bilgiler nüshanın] sadece hukuk açısından değil tarih açısından da ne kadar önemli olduğunu [ortaya koymaktadır]. İslamî kaynaklar çoğu zaman düşmanları olan Bizanslıların ve kendi kaynaklarını göz ardı eden diğerlerinin yaşamına dair değerli ayrıntılar sunar. (Örnek olarak yakın zamanda Kuveyt'te

14 Sayın A'zamî *Musannef*'in baskısını Karaçi'deki Meclisü'l-İlmî için hazırlamıştır ve Sayın Prof. Dr. Fuad Sezgin *Câmi* üzerinde çalışmaktadır.

15 [Bu] metin, erken dönem hadis tarihi hakkında bir giriş [bölümü] ile [yayımlanmıştır]. 5. gözden geçirilmiş İngilizce baskı, M. Hamidullah, Centre Culturel Islamique, Paris, 1961.

16 Iota, Grek alfabesinin en küçük harfidir. "Ufak miktar, zerre kadar, hiç" gibi anlamlara gelmektedir. Henry George. Liddell - Robert Scott (ed.), *Greek-English Lexicon (Abridged Edition)* (Great Britain: Oxford University Press, t.y.), 337. Mantıkta, matematikte, yazılım dilinde kullanılmasının yanı sıra mecaz anlamlarda da kullanılmaktadır. İncil'de buna örneklik teşkil eden bir kullanım (Matta 5:18) bulunmaktadır. Detaylar için bkz. *GreekSymbols*, "Iota Symbol in Greek Alphabet" (Erişim 20 Nisan 2025). [ç.n.]

17 A'zamî'nin aynı eserinden, Karaçi.

18 "Bir kanunun amacı ortadan kalkarsa, kanun da kalkmalıdır." anlamına gelen bir Roma Hukuk kaidesidir. Belgin Erdoğan, *Hukukta Latince / Teknik Terimler Özlü Sözlük* (İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2011), 23. [ç.n.]

neşrettiğim el-Kâdî er-Reşîd İbnü'z-Zübeyr'in *Kitâbü'z-zahâir ve't-tuhaf* adlı eserine atıfta bulunabilirim.)¹⁹

Sonuç:

Bu, *Sünen* eserinin dördüncü cildir ve sonuncusu gibi gözükmemektedir. Bölümlerin tasnifi bilinmediği müddetçe elde bulunan [cildi] kaç cildin daha takip edeceğini tahmin etmek zordur.

El yazması iyi korunmuş ve çok güzel [şekilde] istinsah edilmiştir. Her ne kadar ne tedris amacıyla kullanılmış ne de semâ yoluyla icâzet verilmek üzere tertip edilmiş olsa da,²⁰ metni [mevcut haliyle] neşir için hazır hale getirmek zor olmayacaktır. [Zira el yazması] eksik haliyle bile olsa yayımlanmayı hak etmektedir.

19 Kuveyt 1959. Daha fazlası için bkz.

- a. Nouveaux documents sur les rapports de l'Europe avec l'Orient musulman au moyen-âge, Arabica, Paris, VII, s. 281-300.
- b. Nouveaux documents relatifs aux rapports de la France, de l'Italie et de l'Espagne avec les pays musulmans au moyen-âge, Pensée Chi'ite, Paris, nr. 7, s. 8-15.
- c. Nouveaux documents sur l'Iran médiéval, Pensée Chi'ite, Paris, nr. 8, s. 6-11.
- d. Nouveaux documents sur l'Iran médiéval, - la Chine, Pensée Chi'ite, nr. 9, s. 6-11.
- e. Embassy of Quenn Bertha of Rome to Caliph al-Muktafi Billah in Baghdad 293 H./906, Journal of Pakistan Historical Society, Karatschi 1953, I, s. 272-300. Tüm bu çeviriler aynı eser [olan] *Kitâbü'z-zahâir ve't-tuhaf*'dan alınmıştır. Belki bir gün eserin tamamını tercüme etmek için bir fırsat bulurum.

20 Metnin orijinalinde "kollation" kelimesi kullanılmış, parantez içinde ise "icâzet-semâ" ifadesine yer verilmiştir. "kollation" kelimesi normalde farklı nüshaların karşılaştırılması anlamına gelse de, Hamidullah'ın parantez içi açıklamasından bu kelimeye farklı bir anlam yüklediği ve hadis ilmindeki semâî rivayet geleneğine işaret ettiği anlaşılmaktadır. Bu nedenle çeviri, parantez içindeki ifadelerin anlamları metne dahil edilerek yapılmıştır. [ç.n.]

Kaynakça

- Erdoğmuş**, Belgin. *Hukukta Latince / Teknik Terimler Özlü Sözlük*. İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2011.
- Hamidullah**, Muhammad. “Eine Handschrift der Sunan von Sa‘id ibn Manşūr, des Lehrers von Muslim”. *Die Welt des Islams* 8/1/2 (1962), 25-34. <https://doi.org/10.2307/1569718>
- Kabağağaç**, Sina - Alovera, Erdal. *Latince/Türkçe Sözlük*. İstanbul: Sosyal Yayınlar, 1995.
- Liddell**, Henry George. - Robert Scott (ed.). *Greek-English Lexicon (Abridged Edition)*. Great Britain: Oxford University Press, t.y.
- Sa‘id b. Manşūr**, Ebû ‘Osmân Sa‘id b. Manşūr el-Ḥorâsânî. *es-Sünen*. thk. Ḥabîburrahmân el-‘A‘zamî. 2 Cilt. Hindistan: ed-Dâru’s-Selefiyye, 1403/1982.
- “Iota Symbol in Greek Alphabet”. Erişim 20 Nisan 2025. <https://www.greeksymbols.net/iota-symbol>